

Преписа је сачувано неколико. Један се налази у Југославенској академији знаности и умјетности, а потиче из 1838 године. Један се опет налази у градском архиву у Загребу. Овај потиче из 1777 године. Такође се један препис налази у Универзитетској библиотеци у Загребу. Не зна се из које године потиче, али се вјерује да је ово један од најстаријих очуваних преписа овог Статута. Писан је на тврдом папиру. Предњи лист корица искидан је до пола, а на очуваном дијелу корица стоји накнадно додат натпис (који је свакако уметнут знатно касније) »Statuten und Privilegien der Stadt Fiume«.

Рукопис је читљив и за препис се уопште може рећи да је добар.

Ђорђе Д. Миловић

ВЕСТИ О УТВРЂИВАЊУ ХЕРЦЕГНОВОГ 1508 И 1493—1494 ГОДИНЕ

Двадесет осмог марта 1508 дубровачко Веће умољених одлучило је да се упуту посланство Мехмеду Есебеговићу, када преко Конавала буде пролазио за Нови; санџака је требало дочекати и поздравити као што је било уобичајено када крајишници први пут долазе на границе дубровачког територија.¹⁾ Трећег априла дарован је санџаков ђехаја са триста аспра, и одлучено је да ће крајишника при повратку посланици пратити до Требиња.²⁾ Због чега је херцеговачки санџак-бег посећивао Нови није записано; вероватно се у Већу и није знало за повод. Евентуални разлог посете могао се утврдити тек из једне одлуке истога већа од 11 јуна, када је решено да два посланика изађу у сусрет крајишнику који ће прећи преко Конавала на путу за Нови, *ad faciendum fabricari Castellum Novum.*³⁾

Санџак-бег Мехмед Есебеговић дошао је у Фочу на нову дужност свакако у току фебруара 1507, пошто је већ десетог марта одлучено да ће му се као новом крајишнику, упутити посланство са даровима.⁴⁾ Може се претпоставити да је био један од млађих синова војводе и намесника Есебега Исакбеговића, познатог из историје Босне и Херцеговине, нарочито 60-их година;

¹⁾ Државни архив у Дубровнику (ДАД), Cons. rog. 31, 4.

²⁾ Исто, 5'.

³⁾ Исто, 24; изабрани су Иван Н. Сарака и Лука Ни. Сар. Бунић.

⁴⁾ ДАД, Cons. rog. 30, 216'

име Мехмед није било непознато у кући Исакбеговића.⁵⁾ Мехмед Есебеговић сменио је Синанбега.⁶⁾ Да ли у вези са овом променом или независно од ње, извршене су промене на готово свим положајима у Херцег-Новом. Ваљда у току јануара 1507 место новског диздара поверено је неком Синанаги.⁷⁾ Крајем фебруара или првих дана марта, пак, као нови новски емин јавља се неки Скендер.⁸⁾ Положај новског војводе био је веома несталан. У току године 1506 промењено их је три-четири: Елез⁹⁾, Хасан¹⁰⁾, Сулејман¹¹⁾, Хусеин¹²⁾; у години, пак 1507, 15 јула је дубровачко Веће умолених изгласало да се 1000 аспра, као уздарје, упути новом новском војводи Балији.¹³⁾

Неколико дана после разговора у дубровачком Сенату о путу крајишника у Нови због градње, 16 јуна которски кнез и провидур Никола Копо упутио је писмо у Венецију. У писму је стајало да је у Херцег-Нови приспело осам санџака са 8000 људи и са свим оним што је потребно за градњу града. Истога дана, после ново добијених вести, Никола Копо упутио је Сињорији и друго писмо у коме понавља да су у Нови стигли санџаци (не наводећи њихов број), и да хоће да граде једну тврђаву. (. . . »voleno

⁵⁾ Познато је да је Есебег имао више синова; 4 јула 1466 Дубровчани дарују Челибију, Есебегова сина, а почетком 1467 разболео се један Есебегов син коме се име не спомиње (Вл. Ђоровић, Хисторија Босне, Београд, СКА, 1940, 617). Ако се прихвати претпоставка да је Мехмед Есебеговић син Есебегов, онда је Мехмед постао херцеговачки санџак-бег већ у зрелим годинама. Још један Есебеговић, Велит-бег, јавља се десетог октобра у дубровачким документима као субаша у Дрини (ДАД, Cons. rog. 31, 149).

⁶⁾ Синан-паша постао је херцеговачки санџак-бег негде јула 1504 (Дарови и уздарје измењани су у Дубровнику 23 јула — ДАД, Cons. rog. 29,239), када је сменио Мехмеда Обреновића, који је опет постао санџак у Фочи негде октобра 1500 (ДАД, Cons. rog. 28,236') Синан-паша се бележи у Дубровнику и као Synanbegh (Cons. rog. 30, 45 од маја 1505). Можда је Синанбег по одласку из Фоче био санџак-бег Смедерева (ДАД, Cons. rog. 30,234' од 15 маја 1507).

⁷⁾ Шестог фебруара 1507 у дубровачком Већу умолених изгласано је да се дарује као нови новски диздар (ДАД, (Cons. rog. 30,207').

⁸⁾ Тринаестог марта 1507 у дубровачком сенату је предложено и усвојено да му се упути поклон као новом емину Новог (ДАД, Cons. rog. 30, 217).

⁹⁾ Пошто је даровао добровачку владу, 19 јануара 1506 одређено му је уздарје (ДАД, Cons. rog. 30,114)

¹⁰⁾ Као нови новски војвода послао је дар у Дубровник, те је примио уздарје на основу одлуке дубровачког сената од 21 априла (ДАД, Cons. rog. 30,135).

¹¹⁾ Четвртог августа 1506 Веће умолених усваја трошак који су учинили маловећници у поклону који је као уздарје упућен Сулејману, новом војводи Новог (ДАД, Cons. rog. 30,167').

¹²⁾ Маловећници су на име уздарја упутили Хусеину, новом војводи Новог, 580 аспри, што је дубровачки сенат 9 јануара 1507 усвојио (ДАД, Cons. rog. 30,201').

¹³⁾ ДАД, Cons. rog. 30'251.

fabricar una forteza. . . «¹⁴). Ова вест која је у Венецију стигла још у току јуна а која је заиста звучала као сензација, имала је за последицу извесне акције које су уследиле наредних дана.

У току јуна стигао је у Херцег-Нови посебан санџак Цигана, упућен ad fabricam Castelli Novi, бесумње од саме Порте. Звао се Мустафа. Уза се имао је војводу по имену Халила. Чим је стигао у Нови, упутио је у Дубровник свог војводу као посланика, давши му своје писмо и султаново писмо Дубровнику које је собом донео. У султановом писму свакако је стајало да су Дубровчани дужни да ставе на расположење санџаку Цигана бродове за довоз дрва из Неретве у Нови као и за транспорт осталих ствари. Видећи да друкчије не могу, дубровачки сенатори су 24 јуна са 38 према 2 гласа одлучили да понуде и даду реченом санџаку тражене бродове.¹⁵) Заједно са грађитељима приспео је у Нови и посебан емин са Порте да води евиденцију о трошковима.¹⁶)

Крајем јуна у Венецији је одлучено да се тајно у Котор упути једна галија са пешадијом и животним намирницама.¹⁷) Из каснијих вести видеће се да су војне припреме у циљу предострожности биле бројније и на ширем плану.

У Дубровнику се такође радило. Двадесет седмог јуна створена је одлука о цигљама и цреповима; у Купаре се упућује писар; ранијој одлуци о цигљарској радиности, донесеној пре двадесет година, 21 фебруара 1488, додаје се да ће отсада послове у Купарима водити три официјала.¹⁸) Овај предлог стављен је на дневни ред свакако у вези са новинама у Херцег-Новом. Као год што су домаће феудалце снабдевали цигљом и црепом, Дубровчани су то наставили и доласком Турака, упућујући околним санџацима грађевни материјал. Непосредно пре градње у Херцег-Новом, 18 јула 1506 дубровачки Сенат је решио да се крајишнику Синанбегу упуте у Неретву цигље и црепови¹⁹), а 21 јула 1507 дозвољено је скадарском санџаку да из Дубровника извезе три миљара цигаља.²⁰) Када је градња у Херцег-Новом била у пуном

¹⁴) Marina Sanuda Odnosaji skupnovlade mletačke prema Južnim Slavenom, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku VI, u Mletcih, 1863,307.

¹⁵) ДАД, Cons. rog. 31; 26', 43', 27'. Посланик, војвода Халил, даровао је Републику, после чега је примио ударје у вредности од 300 аспра.

¹⁶) „... venit ad Castellum Novum super fabrica dicti loci, videlicet super expensa dicte fabriche. . .” ДАД, Cons. rog. 31,27'.

¹⁷) Marina Sanuda, Odnosaji. . . , 307.

¹⁸) ДАД, Cons. rog. 31, 281; упор. Cons. rog. 25,222. Ове одлуке нису пре-ношене у Liber Croceus.

¹⁹) ДАД, Cons. rog. 30, 164'.

²⁰) ДАД, Cons. rog. 30,252'. Крајишник је цигље добио и маја-јуна 1505 (ДАД, Cons. rog. 30:53', 62-упућене су у Неретву). Када је после пожара у Скадру 1509 год. требало подизати град, Дубровчани су 16 августа одлучили да санџак-бегу Скадра, Мехмеду Обреновићу, упуте цигље (ДАД, Cons. rog. 31,141'). Цигље је од Дубровчана добио и митрополит Херцеговине, по сенатској одлуци од 14 маја 1510 (ДАД, Cons. rog. 31,211').

јеку, на писмо санцака Цигана, веће умољених је, 24 августа, дозволило да изведе из Републике десет миљара цигаља *pro fabrica Castelli Novi*.²¹⁾

Дубровник није заборавио евентуалну политичку позадину турских радова у Новом. Баш тих дана боравио је у Дубровнику посланик угарског краља иначе Дубровчанин, Иван Вита Клем. Гучетић.²²⁾ Првога јула у Већу умољених је одлучено да се питању краљевих ствари одговори усмено краљеву посланику.²³⁾ Са Млечанима је ствар била знатно озбиљније природе. Негде после 20 јуна млетачки капетан Залива (Јадранског Мора), Ђероламо Пизано, налазио се са две галије пред Дубровником. Када му је затребало весала за галије, обратио се дубровачкој влади, те је 25 јуна Сенат решио да га се послужи са 50 весала.²⁴⁾ Присуство млетачких галија и конкретно се манифестовало. Четвртог јула две млетачке триreme задржале су три дубровачка брода која су теглила дрво из Неретве за градњу Херцег-Новог; до сусрета је дошло у водама Пељешца, код данашњег Оребића. Да се односи не би компликовали, Сенат је одмах сјутрадан једногласно решио да се упуту један посланик-племић провидуру млетачке флоте.²⁵⁾

Као увек када би запретила опасност Дубровнику било са које стране, Дубровчани су и сад бринули да обезбеде тврђаву Стона. Десетог јула Сенат је донео одлуку да се *pro bona guardia Stagni* ангажују људи из Приморја, са острва и бомбардери и војници са пушкама из Дубровника.²⁶⁾

Истог дана одговорено је на санцаково писмо у вези са градњом Херцег-Новог. Једнако је пала одлука да се један властелин као посланик упуту у Венецију, да се извини дужду.²⁷⁾ Шта су Дубровчани починили да је требало да у грњем питању траже опроштење на највишем месту, не може се ишчитати из дубровачких архивских књига.

Которски кнез Никола Копо шестог јула послао је више писاما у Венецију. У њима је јављао да су санцаци стигли и окупили се, да имају намеру да граде тврђаву Херцег-Новог *far forte Castelnovi*, али да по нечијем исказу хоће да раде и на

²¹⁾ ДАД, Cons. rog. 31,43'.

²²⁾ 27 јуна сенат је одлучио да се он дарује са 50 дуката (ДАД, Cons. rog. 31. 27).

²³⁾ Gelcich-Thallóczy, *Diplomatarium relationum reipublice ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest, МТА, 1887, 831.

²⁴⁾ ДАД, Cons. rog. 31,27.

²⁵⁾ ДАД, Cons. rog. 29'.

²⁶⁾ ДАД, Cons. rog. 31'.

²⁷⁾ ДАД, Cons.rog.: 32, 31'. Посланику Миху Н. Бунићу дозволило се да се о свом трошку упуту у Падову, те да тамо проборава три дана (Исто, 32').

²⁸⁾ *Marina Sanuda, Odbošaji...*, 308.

Веригама, тако да би се Котор нашао у тесној ситуацији. Тада су у водама Котора били са својим галијама Алморо Пизани, поткапетан Јадрана, Франческо Марцело, сопракомит и провидур трупа. О свему овом обавештен је и заповедник трупа у Задру, о чему је овај у првој половини јула известио Сињорију.²⁹⁾ Да предострожности Млечана нису биле сасвим наивне, показује чињеница да су пре средине јула поново упућени у Будву неки стратиоти, раније повучени, а поред њих и неки други војници.³⁰⁾

Између турских функционера који су стигли на градњу Новог нешто касније помиње се у дубровачким документима Даутбег Омербеговић.³¹⁾ Алибег, санџаков син, дошао је на градњу после средине јула. Одмах затим упутио се у Нови и херцеговачки санџак Мехмедбег Есебеговић. О томе су Дубровчани обавештени султановим писмом. Да би угодили суседном санџак-бегу, они су под Нови послали рибаре са баркама и људством да за санџака лове рибу.³²⁾ На молбу Дубровчана, од првог до четрнаестог јула један Турчин „обарник“, по наређењу санџака Цигана држао је стражу у Конавлима, можда ради осигурања безбедности на пролазу из Херцеговине.³³⁾

О стању у Боки Которској и на самом радилишту види се из једне белешке Марина Сануда. Двадесетог јула била је седница Већа десеторице. Расправљало се о писму које је стигло из Котора од градског кнеза и провидура трупа упућених у Боку. Заповедник трупа, Ђироламо Контарини, разболео се одмах по свом доласку у Котор, те је поново ступио на дужност тек за десетак дана. У Херцег-Новом се лагано радило (*lavorano lentamente*). Градњу су помагала три дубровачка брода која су довлачила дрво. О раду који лагано одмиче обавестило је још једно писмо из Котора после тога. Из писама од 28 и 31 јула излазило је да Турци у Новом не граде ништа ново, него врше само репарације. Тада су у Боки од поморских млетачких снага били две галије и два бригантина под командом поткапетана Јадрана.³⁴⁾

Предострожности Млечана нису се састојале само у појачаној обавештајној служби и у довлачењу трупа и бродовља у Боку и трупа у Будву. Требало је имати за сваки случај и резерву. За резервни логор изабрана је Корчула. Двадесетог јула провидур трупа на Корчули јавио је Сињорији о свом доласку. Лаке галије које су с њим допловиле наставиле су пут према Котору.

²⁹⁾ Исто, на истом месту.

³⁰⁾ Исто, на истом месту.

³¹⁾ На његов дар сенат је 7 августа решио да му се на име уздарја упуту под Нови 1000 аспра и да му се даровани коњ поврати; његовом ђехаји је име Елез (ДАД, Cons. rog. 31, 39').

³²⁾ ДАД, Cons. rog. 31,35'.

³³⁾ Исто, 33'.

³⁴⁾ Marina Sanuda, *Odnosaji...*, 308 i 309.

Писмо корчуланског заповедника донело је и неке детаље. По његовом обавештењу Дубровчани су не само превозили него и секли дрво и правили коље према добијеним упутствима, а данису добијали ни пару. О врсти тога коља корчулански командант је добио податке, те је о овом известио Сињорију. Њему је долазило неко дубровачко посланство да се жали да им је наређено да даду бродове и да се због ове околности извине. Ранији број од 8000 људи на градњи у Херцег-Новом, како је гласила прва вест из Котора, заповедник корчуланских трупа свео је на половину.³⁵⁾

У Дубровнику у току јула као да је владала смиреност духова. Погранични и трговачки односи са залеђем одржавали су се без икакве промене или наговештаја. По свом добром обичају Дубровчани су и у овој ситуацији желели да седе на две столице. Веће умољених је 13 јула са 26 према 20 гласова одлучило да се новинама у хришћанском табору обавести Порта писмом, као год што је осам дана касније то исто веће једногласно изгласало да се поткраљу Напуља упути неки дар из куртоазије.³⁶⁾ Неко груписање снага у дубровачком Сенату према политичком карактеру та-чака дневног реда седница не може се установити; госпари су се држали освешталих обичаја, те су и у насталој ситуацији водили реалистичку политику. Једино у односу према Венецији били су много хомогенији.

У служби Турака налазили су се брод Павлића Маринковића од 90 кола тонаже, брод Кристофора Алегрети-Радовановића од 85 и брод Марина Перикула од 75 кола носивости. Како Турци овим људима нису давали никакву плату, Сенат је другог августа био присиљен да власнику прве лађе одреди награду од 45, сопственику друге од 40 а власнику треће лађе награду од 35 дуката. Пет дана касније, међутим, одлучено је да се пише дубровачким посланицима у Новом да се жале санџацима да капетанима бродова треба дати наул.³⁷⁾

Неких нарочитих захтева са турске стране није тада било. Бродови и цигља били су несумњиво најважнији. Када се крајем августа у Новом разболео крајишник, решено је да му се упути физик. Једино што је Мехмед Есебеговић послао свог човека у Дубровник да му Дубровчани набаве неку навигациону карту и неке бокале и боце. Због чега је херцеговачком Санџак-бегу устребала навигациона карта није познато, пошто уопште нема вести о било каквом присуству турских бродова.³⁸⁾

³⁵⁾ Исто., 308.

³⁶⁾ ДАД, Cons. rog. 31:33,35.

³⁷⁾ Исто: 31, 39' 40.

³⁸⁾ Исто, 44'.

³⁹⁾ Исто, 43.

Рад на утврђивању Новог током августа све је више губио карактер неочекиване и изненадне појаве. Негде око средине августа из Котора је јављено Сињорији да су Турци дошли у Херцег-Нови да раде на репарацији места (*lavorando per reparar quel luogo.*⁴⁰)

Активна је градња морала престати негде у првој половини септембра. Од поткапетана Јадрана који се још увек бавио у Котору стигла је у Венецију током септембра вест да је на градњи Новог остало само два санцака а да су остали отишли; градња је наводно текла лагано. Пре двадесетог септембра у Венецију је стигло још једно поткапетаново писмо које је поново говорило о лаганој градњи на радилишту. Најзад, крајем септембра, Алморо Пизано је упутио Сињорији још једно писмо, у коме је стајало да су и преостали санцаци са радилишта отишли, пошто су завршили посао на утврђивању Херцег-Новог, тако да „нема више страха од другог.“⁴¹) Једна дубровачка вест од 20 септембра говори да је херцеговачки санцак-бег тада већ био у својој резиденцији, Фочи.⁴²) Међутим, не би била тачна Пизанијева вест да су већ крајем септембра радови у Новом били окончани, пошто је, на тражњу санцакову, Веће умољених шестога октобра решило да дозволи извоз од четири миљара цигаља у Херцег-Нови.⁴³) Исто тако, још средином октобра није се могло истоваривати у Херцег-Новом, те је један брод истоварио на Лопуду, добивши од дубровачког Сената опроштење од царина.⁴⁴) После овога о утврђивању Новог престало се причати и у Дубровнику и у Венецији.

Шта се заправо изградило у Херцег-Новом за време лета 1508 године не може се закључити. Вести из Котора, које би у овом случају требало да буду најмеродавније, никако нису доследне. Од првих вести да ће се радити на градњи, или да ће се конкретно саградити једна тврђа, прешло се на обавештење о утврђивању Новог и о раду у најширем смислу, да се затим говори о репарацији самог места (не тврђаве), о томе да нема новоградње, и најзад да се заврши са исказом о завршеном раду на утврђивању Новог. Помен цигаља и коља не може посебно и искључиво подупрети ниједну од горњих нијанса. Постојећа литература такорећи није ни захватила питање фортификација у Херцег-Новом; све што се о најстаријим утврдама зна врло је мало и неконкретно. Поред тога што о Новом говори као о трговачкој луци и значајном месту у политичким акцијама друге половине

⁴⁰) Marina Sanuda, *Odnošaji...*, 309.

⁴¹) „... come quelli Sanzachi sono partiti compito il lavorier di fortificar Castelnovo siche non e piu paura di alto”. Marina Sanuda, *Odnošaji*, 310.

⁴²) ДАД, Cons. rog. 31,45.

⁴³) Исто, 48.

⁴⁴) Исто, 51’.

XV stoleћа, Вл. Ђоровић напомиње и о грађењу зидина у граду, о томе да је Нови био најтврђи град херцегов.⁴⁵⁾ Томо Поповић, који је са много љубави али са доста лаичких особина писао о свом родном месту, даје конфузна обавештења која не могу послужити у детаљнијем раду.⁴⁶⁾ Ипак, изгледа да се 1508 године радило на утврђењима у Херцег-Новом, можда и на новим. Ово би се могло закључити посредним путем. Средином октобра 1509 појавио се у Дубровнику склав са Порте са Портиним писмом Дубровнику да се побрину за ствари које су потребне за ливење бомбарди за Нови.⁴⁷⁾ Ливење нових топова за Херцег-Нови треба довести у везу са фортификационим објектима који су годину дана раније почели да се граде.

Ово не би била прва градња у Херцег-Новом по доласку Турака. Под датумом од 19 јула 1493 постоји у књизи дубровачког Већа умољених вест да је склав *super sarachoriis de Novi* дошао у Дубровник и даровао владу на што је примио уздарје од 300 аспри.⁴⁸⁾ Годину дана касније опет се помиње, 17 априла 1494, склав *qui est super saracoriis qui laborant in Novi*.⁴⁹⁾ По Вуку сарахори су били радници, на пример код градње друмова.⁵⁰⁾ Међутим, да се није у горњем случају радило о градњи друмова него о неком раду на утврђењима, излази из две следеће вести дубровачке. Другог маја 1494 дубровачки Сенат је једногласно донео одлуку да се понуди посланицима крајишника Сулејман-паше две велике каракте које би довлачиле дрво са ушћа Неретве и уз то неколико малих барки које би служиле у истом послу.⁵¹⁾ Нешто касније, 29 јула 1494, решено је да се дозволи санџак-бегу Сулејман-паши да из Републике извезе до десет миљара цигаља.⁵²⁾ Дакле, вести су по свом карактеру потпуно исте као оне из 1508 године, у којима се изричито вели да је по среди рад на фортификацијама у Новом.⁵³⁾ Није без интереса нагласити да се градња у Херцег-Новом под руководством склава а од стране сарахора изводила две узастопне године.

⁴⁵⁾ Вл. Ђоровић, Хисторија Босне, Београд, СКА, 1940, 312 и 579.

⁴⁶⁾ Томо. К. Поповић, Херцег-Нови, књ. I, Херцег-Нови, 1924, стр.: 32, 39, 67.

⁴⁷⁾ „...ad fundendum bombardas pro Novi...“ ДАД Cons. rog. 31, 151' — 16 октобра 1509 дубровачки Сенат одређује уздарје на склавов дар.

⁴⁸⁾ Cons. rog. 27, 57.

⁴⁹⁾ Исто, 110'.

⁵⁰⁾ Вук Ст. Караџић, Српски рјечник, IV држ. издање, Београд, 1935. 686, под Сараори. Види о сарахорима поглавље код Михаила Константиновића из Острице (Гласник СУД 18, Београд, 1865, 175—176).

⁵¹⁾ ДАД, Cons. rog. 27, 115'.

⁵²⁾ Исто, 134.

⁵³⁾ Можда се у некој вези са ангажовањем Дубровчана у овој акцији налази вест о томе да су млетачке наоружане барке током августа опљачкале робу и новац са једне дубровачке лађе (ДАД, Cons. rog. 27, 141').

Рад на новским утврђењима 1508 године био је, судећи по ангажману снага, широко замишљен и непосредно диригован од саме Порте. Прва вест о доласку осам санцака изгледа претерана; дубровачке вести говоре да је осим херцеговачког санцака био још санцак Цигана и Даутбег Омербеговић, поред тога што је и крајишников син упућен као функционер на градњу, можда ће најтачнија бити корчуланска вест која говори о 4000 радника. У вези са онима који су били запослени на градњи треба напоменути две ствари. На градњу је дошао посебан санцак Цигана са Циганима. Нигде у дубровачким актима није забележено да су дизани људи из околних области, из Херцеговине, Босне и северне Албаније. Да су Босанци и Херцеговци упућивани на рад под Нови, морало би се расправљати о њихову преласку преко Конавала, да се посебно и не напомиње да би у пролазу било сукоба са домаћим живљем и пљачки са обе стране. Исто тако, да је скадарски санцак долазио под Нови, Дубровчани би бесумње и њему послали какав дар, или бар помињали и њега у упутствима својим посланицима које су слали у Херцег-Нови, поготово што им тадашњи скадарски санцак није био непознат. С друге стране, у домаћим споменицима, ни у летописима ни у записима, нигде помена нема о некој градњи у Новом. Потпуно је исти случај за године 1493 и 1494, када се зна да су радњу изводили посебни плаћени радници, сарахори, а не народ из околних санцаката, под теретом кулука. Дакле, и на основу горње анализе може се тврдити да обавези градозиданија, о којој има егзактних података за период домаћих феудалних држава, нису били подложни сељаци по доласку Турака.⁵⁴⁾ Ако је постојала каква обавеза рада, као например рад у солилима у Скадарском санцакату⁵⁵⁾, та је обавеза била део обавезе кулука или чак обавеза која је ослобођавала од других дажбина, као например обавеза војне службе.⁵⁶⁾ Кулук као облик феудалне зависности се-

⁵⁴⁾ О обавезама сељака у прво време по доласку Турака врло јасно пише **Михаило Константиновић** (Сп. м., 179—180); он не зна ни за какву дужност градозиданија, иако је живео када је ова обавеза у старој држави морала постојати. Путописац **Бенедикт Куришешкић** који је (1530) писао да су после X Мохачке битке повећани новчани данци хришћана у Босни, исто тако не говори о обавези градозиданија (**Бенедикт Куришешкић, Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530, превод Ђорђа Пејановића, Сарајево, 1950, 22** (Само о новчаним и натуралним дажбинама говоре и путопис Корнелија Дулпиција Шепера из 1533 године, кад доноси саопштења о Топлици (Rad JAZU 62, 57) и дневник о путовању млетачког баила Павла Контарини-а из 1580 год., кад обавештава о Новом Пазару (Rad JAZU 124, 66).

⁵⁵⁾ **Јован Томић**, Политички однос Црне Горе према Турској 1528-1684, посебан отисак из Гласа СКА 68, Београд, 1904, 20-21.

⁵⁶⁾ **Бранислав Ђурђев**, Дефтер за црногорски санцак из времена Скендер-бега Црнојевића, Прилози за оријенталну филологију..., I, Сарајево, 1950, 17.

љака имао је различитих видова. Поред кулука спахији, о којем говори још Михаило Константиновић из Острвице⁸⁷⁾, постојале су работе султану и државној власти.⁸⁸⁾ Работа се није морала састојати само у пољским пословима и вучи, него је могла добијати и друге облике, на пример упућивање људи да веслају на галијама⁸⁹⁾, или гоњење на кулук при подизању градских бедема.⁹⁰⁾ Али, и у посљедњем случају где се кулучка работа изводила на радовима при подизању градова, никако се не ради о феудалној обавези градозиданија која је за сељаке конкретне жупе стална и на конкретном објекту, него о облику кулука од случаја и према потреби.

Обавеза Дубровчана да бесплатно вуку дрво за градњу Херцег-Новог је један од видова политичке зависности од Порте, уствари повремени, од случаја, кулук Дубровника као колективног харачара. И касније, када су Турци, подизали Херцег-Нови после шпанске владавине у овом граду 1538—1539 године, Дубровник је на сличан начин био дужан да бесплатно учествује у радовима.⁹¹⁾ На Дубровчане су се Турци обраћали када су им били

⁸⁷⁾ Сп. м., 180. Ханс Дерншвам, помињући Цариброд при свом повратку из Цариграда 1555 год., пише да су Цариброд и још једно село морали свом господару, Али-паци, давати 50 косилаца а за жетву жита десет лица на дан (Franz Babinger, Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553-55), München-Leipzig, Dunckler und Humblot, 1923, 255; **Милан Влаинац**, Из путописа Ханса Дерншвама 1553—55 год., посебан отисак из Браства XXI, Београд, 1927, 42).

⁸⁸⁾ Ханс Дерншвам 1553 год. пише да је бугарско село Клисура између Ниша и Цариброда морало давати цару, поред 12000 аспри данка и поред дечјег десетка, и работе (Rabotten) (F. Babinger, сп. д., 12; **М. Влаинац**, сп. м., 13). Исти путописац бележи да су између Софије и Цариброда среди Бугаре који су на колима вукли олово из Смедерева за Софију и даље (F. Babinger, сп. д., 254; **М. Влаинац**, сп. м., 41). Посед олова Бугари су у Пловдив работом вукли и дрво (F. Babinger, сп. д., 249; **М. Влаинац**, сп. м., 39). Радили су и у папским шталама (F. Babinger, сп. д., 250; **М. Влаинац**, сп. м., 39). Даље, Бугари су морали работати за потребе султана и паша на пољским пословима и по два месеца (F. Babinger, сп. д., 255; **М. Влаинац**, сп. м., 41). Општи закључак Дерншвамов је: „И свуда где смо пролазили, сав свет је био запослен само работама за цара, којима су оптерећени само хришћани“ (F. Babinger, сп. д., 250; **М. Влаинац**, сп. м., 39). Четврт века касније путописац Ханс Порш на путовању царског посланика В. Ајцинга у Цариград 1579 године забележио је да бедни Бугари морају давати свака три месеца десетину својих људи за радове (Rad JAZU, 129, 10).

⁸⁹⁾ Дерншвам 1555 год. пише да је Цариброд морао давати једног човека за веслање, којег је издржавало село, пошто од султана није добијао никакве плате (F. Babinger, сп. д., 255; **М. Влаинац**, сп. м., 42). Овај податак потврђује дубровачка архивска грађа из истога времена (Год. 1553; Морнари и веслачи чак од Софије иду у Цариград — Lett. di Lev. 25,108)

⁹⁰⁾ Герлах је (1573) сазнао да се људи из данашње Смедеревске Паланке упућују у Будим да кулуче на разваљеном граду (**Чед. Мијатовић**, Пре триста година, Гласник СУД XXXVI, Београд, 1872, 209).

⁹¹⁾ Из збирке Lett. di Lev., књ. 23:79, 153, 156 (1544). Дубровчани изјављују да су потрошили 7500 аспри на превозу грабе у Нови.

потребни зидари и за тврђаву Надин код Задра⁶²⁾, и када је из Неретве требало пренети грађу за Клис⁶³⁾. Најзад, Дубровчани су из Неретве теглили у Херцег-Нови не само грађу него и жито (1548).⁶⁴⁾

Подаци о радовима на утврђивању Херцег-Новог нису значајни само зато да се установе сви радови на фортификацији овога града, о чему се досада у хисториској литератури ништа конкретно није наводило. Херцег-Нови и његова тврђава били су истурена тачка Отоманског царства према хришћанској Европи. Политички став Порте према политичкој ситуацији у Италији и на Западу морао се у конкретним случајевима испољити и на третману истурене тврђаве Херцег-Новог. Да ли је градња у Херцег-Новом 1493—1494 године претстављала прве веће радове на фортификацији Новог од пада града 1482 године или је треба везивати за вести које су могле стизати са Запада тешко је сада сигурно рећи. Период од 1490 до 1494 био је у односима Порте према Западу миран. Од некада моћне кнежевине Црнојевића остала је само сенка од државе и успомена. У суседству Новог, дакле, није било опасности. Године 1490 Турци су заузели Химеру и Сопото на југу Албаније, чиме су прекинуте раније претензије Напуљаца.⁶⁵⁾ Према досадашњем знању године 1493 није било никаквих политичких повода за градњу Новог. Године 1494, пак, почело се говорити о намераваоном походу француског краља Карла VIII, који, пошто сврши са Фердинандом Арагонским у Напуљској Краљевини, мисли кренути у крсташки поход, на Драч и Валону и даље на Цариград; Карло VIII је у Фиренци и јавно огласио своје планове за рат против султана.⁶⁶⁾ Дакле, градња 1494 године имала је свог политичког оправдања. Ипак, да ли се године 1494 радило о простом продужењу радова из протекле године, или су радови поново почели с обзиром на политичку ситуацију у Италији, тешко је на основу постојеће грађе што сигурније рећи, каогод што нису познати ни мотиви за градњу Новог 1493 године.

Познато је да је од 1499 до 1501 године трајао рат између Турака и Венеције. Овај је рат закључен миром од 20 маја 1503. Млечани су тада са Османлијама поново успоставили раније добре односе, па су чак важили као савезници и политичко оруђе Турака. Такви су односи нарушени тек 1510 године.⁶⁷⁾ Ипак, то

⁶²⁾ ДАД, Lett. di Lev., 23, 241.

⁶³⁾ Исто, 259.

⁶⁴⁾ ДАД, Lett. di Lev. 24, 26.

⁶⁵⁾ N. Jorga, Geschichte des Osmanischen Reiches, Bd. II, Gotha, 1909, 283—284.

⁶⁶⁾ Исто, 284—285.

⁶⁷⁾ Исто, 299.

не значи да Турци баш ништа нису учинили да буду сигурнији са стране Италије. Драч је године 1504 утврђивало више санџака са 8000 радника.⁶⁸⁾ Двадесетог јула исте 1504 године у Херцег-Новом је погубљен са својих седам слугу маркграф Кротоне, заробљен од Турака.⁶⁹⁾ Порта није имала поверења у држање хришћанских сила према њој. Рад на фортификацији Херцег-Новог у лето 1508 године треба ставити у исти ред као и случај градње Драча. Мотив је био: неповерење и према пријатељској Венецији.⁷⁰⁾

Богумил Храбак

ЈЕДНА ПОМОРСКА БИТКА У XVII ВИЈЕКУ

Врло је необичан истражни поступак водио которски ванредни провидур током прве половине августа 1684. Необичан због тога што се радило о крвавој бици у дубровачким водама против мирних трогирских трговаца и путника, исто поданика Републике св. Марка.¹⁾

Како је дошло то тог тешког неспоразума међу поморцима, можемо доста потпуно реконструирати на основу изјава два капетана, једног поручника, претставке опљачканих путника и преписке генералног војног провидура за Далмацију и Албанију, Доменика Моћенига, са ванредним провидуром за Котор и Албанију Антонијом Зеном.²⁾

Кроз прво саслушање у Перасту (4 августа 1684) мајора Ивана Зануси, главног заповједника млетачке ескадре упућене за Котор, коју су сачињавали једна велика фуста и четири га-

⁶⁸⁾ Исто, 286; *Gelcich-Thallóczy Diplomatarium relationum reipublicae ragusinae cum regno Hungariae*, Budapest, MTA, 1887, 669.

⁶⁹⁾ *Jorga*, sp. d., 286; *Gelcich-Thallóczy*, sp. d., 828—829.

⁷⁰⁾ *Š. Ljubić*, О одношajih међу републиком млетачком и дубровачком од роџетка XVI столjeћа до njihове пропасти, *Rad JAZU* 53, Zagreb, 1880, 99.

¹⁾ У тој борби је на млетачким бродовима, упућеним за Котор, било три мртва и четрнаест рањених, а на броду трогирских трговаца један мртав и четири рањена. За тадање прилике и оружје тог времена, о коме ћемо доцније говорити, то су били знатни губици.

²⁾ Државни архив у Котору УП I/117—131 „Processo no. 84 Sopra il conflitto seguito in quell' acque tra cinque Galleotte Pubbliche et la Marzilliana di padron Zorzi Giura da Traù“.